

Csillaghit és szabad akarat

Dukkon Ágnes: *Az idő ósága...*

Kalendáriumtörténeti tanulmányok – tudományközi metszetben

Budapest, L'Harmattan Kiadó, Könyvpont Kiadó, 2024, 386 oldal

„Állítsd fel, Kepler, horoszkópot, / Rossz álman volt az éjjel, rettegek, / Mi konjunktúrákban van csillagom” – utasítja udvari emberét Rudolf császár. A *Tragédia* megjelenése után alig négy évtizeddel Alexander Bernát azon tűnődik, hogy Madách legszemélyesebb és legárnyaltabb Ádám-portréját miért árnyékolja be hitvány bűn: csupán a kacér, költekező, követelőző feleség az oka, hogy e kiváló tudós csaló jövőmondóvá – asztronómusból asztrológussá – lesz?

„Elárulom tudásomat miattad,
Megfertőzőm, midőn haszontalan
Időjósásk, horoszkópot csinállok,
Eltitkolom, mit lelkem felfogott,
És hirdetem, mit jól tudok, hamis.
Pirulnom kell, mert rosszabbá levék,
Mint a szibillák, kik hívének abban,
Amit jósoltak, míg én nem hiszek.”

Dukkon Ágnes kötete a XVI. század közepétől a XVIII. század elejéig kiadott, közép-európai és magyarországi kalendáriumokat vizsgálja, de közvetve számos későbbi irodalomtörténeti kérdésre – így az említett Madách-dilemmára – is választ kínál.

A szerző tudományos portréja ismert a *Magyar Művészet* olvasói előtt. Dukkon Ágnes irodalomtörténész, az ELTE BTK professor emeritusa a ruszisztika és a régi magyar irodalom kutatójaként vált ismertté és elismertté itthon és külföldön. Szakmai útjának főbb állomásait monográfiák jelzik: kandidátusi értekezése *Arcok és álarok – Dosztojevszkij és Belinszkij* címmel jelent meg 1992-ben, habilitációs értekezése *Az orosz irodalom története a kezdetektől 1940-ig* című, 1997-ben kiadott kötet XIX. századdal foglalkozó részére épült. E kettő kritikátörténeti vonatkozásainak bővebb kidolgozását publikálta 2014-ben *Az Aranykortól az Ezüstkorig – Fejezetek az orosz kritika és irodalomtudomány történetéből* címmel. Ezt 2021-ben újabb ruszisztikai munka követte: *A veszélyes szépség útjain – Eszmék, témák, kapcsolatok a klasszikus orosz irodalom világában*. A szerző tudományos pályájának másik irányát egyetemi és akadémiai doktori értekezése jelzi: előbbi

Tótfalusi Kis Miklós életművében vizsgálta a hivatástudat és a történelemszemlélet kérdéseit, utóbbi a kora újkori kalendáriumirodalommal foglalkozott. A 2003-ban megjelent *Régi magyarországi kalendáriumok európai háttérben* című monográfia folytatásának tekinthető a mostani, szép kiállítású, több mint félszáz illusztrációval gazdagított kötet, noha a műfaj módosult: *Az idő ósága...* az elmúlt két évtized tudományos munkáiból válogat. A huszon-négy írás többségének van publikált előzménye, mégsem utánközlésekről van szó, hanem monografikus szempontok alapján rendezett-szerkesztett tanulmányorról, amelynek aktualitását a szerző így indokolja meg a kötet bevezetőjében: „A *Régi magyarországi kalendáriumok európai háttérben* megjelenése óta további szempontok, új összefüggések, eddig ismeretlen filológiai adatok és források kerültek látóköreinkbe, melyek kibontása, feltárása, értelmezése a kétezres évek elejétől nemzetközi és hazai konferenciákon és közleményekben került a szakmai közönség elé. Az eddig nem publikált témák, vagy a korábban megjelent tanulmányokat kiegészítő újabb ismeretek egy összefüggő kalendáriumtörténeti áttekintés és kompozíció létrehozását tették indokolttá. A jelen kötet célja, hogy a különböző tudományos fórumokban (konferenciakötet, folyóirat, Festschrift, magyarul, németül, angolul, franciául, lengyelül, oroszul) napvilágot látott anyag viszonylag egységes korpuszként jelenhessék meg, mivel leginkább így tud változatos és átfogó képet adni a XVI. század második felétől a XVIII. század elejéig tartó korszakról – a népszerű sajtó, nevezetesen a kalendáriumkiadás perspektívájából.” A bevezető kiemeli a téma „nemzetköziségét”, soknyelvűségét és tudományközi jellegét. Mivel a kalendáriumírás és -kiadás főképp matematikai, illetve csillagászati ismeretekhez kötődött, ezért a korabeli egyetemi székhelyek lettek a központjai e kiadványtípus megjelenésének. Ez különösen igaz Közép- és Kelet-Európára: kezdetben javarészt krakkói, sziléziai, poroszországi és bécsi asztronómusok és asztrológusok készítették az erdélyi, felső-magyarországi, nyugat-dunántúli könyvkiadók számára a naptári számításokat, ugyanis a magyar nyelvterületeken csak a XVII. század első harmada után indult el a folyamatos felsőoktatási képzés.

De miként kapcsolódik e „csillagképes” műfaj a filológiához, az eszme-, irodalom-, nyelv- és művészettörténethez? Közvetlenül, ugyanis a naptári számításokhoz a kiadók rendre vásárlócsalogató illusztrációkat és érdekességnek szánt szöveges toldalékokat csatoltak, amely „horoszkópok, jövendölések, anekdoták, egészségre és mindenféle háztartási, gazdasági tevékenységre vonatkozó tanácsokkal, rigmusokban és szentenciákban, továbbá krónikák, földrajzi és etnográfiai ismeretek vegyes kínálata. A minőség tekintetében is nagy a változatosság: a kis zsebkalendáriumok általában nemzeti nyelveken (magyar, biblikus cseh) szerényebb ismeretanyagot kapcsolhattak a naptárhoz, a műveltebb polgári vagy főúri felhasználók számára készült, többnyire negyedréte vagy nyolcadréte formátumú latin, magyar vagy német nyelvű kalendáriumok (*Schreibkalender*) sokkal terjedelmesebb, tartalmilag is igényesebb anyagot közvetítettek olvasóik számára.”

Dukkon Ágnes öt tematikus fejezetbe osztotta az elmúlt két évtized kutatási eredményeit bemutató tanulmányokat. A szövegtömbök, illetve az egyes íráskor önállóan is azt bizonyítják, hogy a térben és időben nagy ívű kalendárium-műfaj rendkívül sokat mond el a kora újkori Közép-Európa, ezen belül a régi Magyarország művelődéstörténetéről, könyv- és olvasáskultúrájáról. Másrészt azt szemléltetik, hogy egyetlen kalendárium leírása, tartalmi értelmezése is összetett feladat, amely interdiszciplináris szemlélet és elmélyült nyelvismeret nélkül megoldhatatlan. A szerző kivételes felkészültségét önmagában jelzi, hogy a magyaron kívül hét nyelven (latinul, németül, lengyelül, csehül, oroszul, franciául, angolul) olvas és hasonlít össze három-négy-ötszáz éves kiadványokat.

Az első tematikus egység a művelődéstörténet szempontjából közelíti a kötet fő témájához: bemutatja a kalendárium-műfaj elterjedését, típusait, valamint azt bizonyítja, hogy a XVI–XVII. században megjelent naptárkiadványok híven tükrözik a reformáció és a barokk szellemiségét, a kor eszmetörténeti, felekezeti vitáit. Az irodalom- és nyelvtörténeti szövegblokkot jól jellemzi az Apáczairól szóló tanulmány, amely az *Encyclopaedia* és a kalendáriumok szövegvilágának közös elemeit mutatja be, valamint kitér a régi kalendáriumok nyelvére, a magyar, latin, német, biblikus cseh egymás melletti létezésére, továbbá a naptárszerzők, -kiadók és a vásárlóközönség szellemi kölcsönhatására. A történelem fejezet a kalendáriumok és a korabeli historikus ismeretek összekapcsolódását, az egyes népekkel – hangsúlyosan az oroszokkal – kapcsolatos korabeli sztereotípiák hátterét vizsgálja. A negyedik tematikus egység témája Frölich Dávid (1595–1648) geográfus, csillagász, fizikus, matematikus németül, magyarul és latinul kiadott kalendáriumainak világa. A kora előtt járó polihisztor színvonalas kiadványait az ismeret-

terjesztő, tanító jelleg, valamint a hit és a tudás egységét kereső protestáns szellem határozta meg. A tematikus részeket a *Nemzetközi kitekintés – A kalendáriumkutatás műhelyei a XXI. században* című, kéttételes tanulmányegység zárja.

Négy írást választottam ki részletesebb bemutatásra. Az első kettő a *Művelődéstörténet*, a következő kettő a *Történelem* című tematikus egységben olvasható. Úgy vélem, szemléletmódjuk és számos tudományos erényük – mutatis mutandis – a többi írásra is érvényes. Az első általános történeti és kutatásméleti megállapításokat közöl, a továbbiaknak pedig nemcsak múlt, hanem jelen idejük is van: tanulságaikat az olvasó a mára vonatkoztathatja.

A könyves kultúra és a kalendárium-műfaj találkozása a XVI–XVIII. századi Közép-Európában című kötetnyitó tanulmány Boroszló, Bécs, Krakó és Gdańsk kultúrák közötti szerepét vizsgálja: milyen személyeket, csoportokat kapcsoltak össze a kalendáriumok, valamint más aszt-

Dukkon Ágnes,
Az idő őskája...
© L'Harmattan /
Könyvpont

ronómiai, asztrológiai kiadványok, illetve mi tudható meg belőlük a szerzőkről, a kiadókról és szellemi környezetükről. A recepciótörténeti bevezető meglepő tényre hívja fel a figyelmet: a magyar szakirodalom sok évtizeden át nem ismerte fel a műfaj jelentőségét. A máig alpműnek számító, hatkötetes akadémiai irodalomtörténet meg sem említi a régi kalendáriumokat, naptárakat, noha a könyvnyomtatás kezdete óta fontos szerepet játszottak az olvasáskultúra alakulásában és a nyomdák fennmaradásában: piaci sikerükkel biztosították az anyagi hátteret a kisebb példányszámú, igényesebb munkák kiadásához. E szakirodalmi mellőzöttség azért is különös, mert a műfaj évezredes irodalmi, művelődéstörténeti hagyományok folytatója, és nagyban segítette a magyar próza fejlődését, még a XIX. század második felében is jelentékeny volt a hatása.

A szerző így foglalja össze a kutatás alapelvét: a régi kalendárium „tartalmának összetett jellege folytán méltán kerül több tudományág vizsgálódási körébe, de sajnálatos, hogy éppen az irodalomtörténeti és a nyelvtörténeti összefoglalások, kézikönyvek érdeklődtek iránta a legkevésbé. Pedig a reneszánsz és barokk kor naptáraiban megjelenő, sajátos kalendáriumi tartalom, az asztrológia csak akkor válik értelmezhetővé, ha fikcióként, tehát irodalomként kezeljük. Ennek a hiedelemvilágnak, az ókori csillagmitológia elemeinek fennmaradását, majd folklorizálódását ismereteim szerint jóformán csak a kalendáriumok segítették elő. Akik összeállították, és akik »fogyasztották« az ilyen típusú szövegeket, akár komolyan vették, akár nem, az antik irodalom egy sajátos ágának mozaikjait őrizték és adták tovább. Tehát a kalendáriummal, mint a kora újkorban a népszerű irodalmat képviselő sajátos műfajjal foglalkozó elemzéseknek nem az a feladata, hogy az asztrológiai tartalmat minősítsék (elítéljék), hanem az, hogy feltárják, értékeljék a kalendárium-műfaj szerepét az említett csillagmitológia, vagy annak egyes elemei megőrzésében, hagyományozásában.” Tehát a kalendáriumok – noha tömegkiadványok – nem a néphagyományban, hanem az ókori magaskultúrában gyökereznek, és a középkori óraskönyvek, kódexek által közvetített ismeretek összeállításához nyelvtudásra, iskolázottságra volt szükség. A kiadók kulturális háttérének feltérképezése választ adhat, hogy a naptárszerzők „milyen egyetemekhez, művelődési központokhoz, szellemi irányzatokhoz tartoztak, milyen forrásból merítettek, s mi volt a viszonyuk azokhoz a szövegekhez és illusztrációkhoz, amelyeket a kalendáriumokban közzétettek”.

A korabeli asztrológusok sajátos művelődés- és tudománytörténeti aurában készítik kalendáriumait: az asztronómia, a matematika és a fizika fejlődése egyre inkább hat gondolkodásukra, másrészt a hittudományban is jártasak. E sajátos szellemi feszültség érzékeltetése, a keresz-

tény szabad akarat és a csillaghit ellentmondásáról szóló viták ismertetése a kötet egyik legizgalmasabb témája. A naptárkészítők vajon egyszerre hittek a csillagmitológia sugallta determinizmusban és az isteni Gondviselésben, vagy valamiféle személyes világnézeti módus vivendit, egyfajta keresztény „prófétai asztrológiát” kerestek? Esetleg maguk nem is vették komolyan a jövőndöléseiket, kizárólag az olvasók megnyerését, az eladhatóságot és ezzel a kiadók üzleti szempontjait tartották szem előtt? (A *Tragédia* Keplere a horoszkópkészítés terhes-kínos rutin-feladatát famulusára, Luciferre bízta, aki jól tudja, hogy nem készíthet mást, csakis „csillámlót, fényeset; Ki venne pénzeért rideg valót.”)

Dukkon Ágnes számos idézettel szemlélteti ezeket az erkölcsi, szakmai dilemmákat, és arra hívja fel a figyelmet, hogy a naptárkészítők személyes válaszai nem választhatók el a korabeli hitvitáktól, a protestantizmus és az ellenreformáció szellemi áramlataitól. Ezt bizonyítja egy magyar nyelvű kiadvány elemzése is (*A szabad akarat és a csillaghit ellentmondásáról egy 1659-es nagyszombati kalendáriumban*). Az ebben olvasható vitákat szerzője a XVII. századi, honi jezsuita prédikáció hagyományát követve, főképp az egyházatyák és a *Biblia* tekintélyére támaszkodva érvel a csalárd és szemfényvesztő születési-horoszkóp-készítőkkel szemben. A valódi tudomány, a csillagászat nimbuszának helyreállítását is szolgálják a kritikában felvonultatott súlyos módszertani ellenvetések, például a jövőndölések pontatlanságáról, a kalkulációk törvényszerű esetlegességéről. Másrészt Szent Ágostont, Aquinói Szent Tamást és Duns Scotust idézve azt hirdeti, hogy az égitestek állása nem befolyásolhatja Isten legfőbb ajándékát, a szabad akaratot. Miután több, remekül megírt, szemléletes és könnyen érthető esettel azt példázza, miként sülték fel csúfosan az udvari asztrológusok, az ellenük szóló bibliai intelmeket citálja. Dukkon Ágnes kiemeli, hogy „a XVI. századi reformátorok és követők első helyen – és szinte kizárólagosan – mindig a *Bibliát* idézik az asztrológia ellen, addig a barokk kori jezsuita szerzőnél a *Biblia* az utolsó helyre kerül. Talán értelmezhető úgy is ez a sorrend, hogy a végső következtetés, a summa a *Szentírás* tekintélyéhez vezet.” E kalendáriumot is áthatotta a hitviták szenvedélye: „tanúi lehetünk annak a csúsztatásnak, ahogyan a jezsuita szerző a protestánsokat kontár asztrológusként igyekszik bemutatni, olyan általánosítással, mintha a csillagjóslás kérdésében teljes egyetértés lett volna közöttük. Holott ismeretes – írja a szerző –, hogy Luther éppen úgy elítélte a jövőndölő asztrológiát, mint a nagyszombati »astrophilus«.” Utalva e cikk bevezetőjére: szabad akarat és csillaghit ellentmondása, felekezeti feszültségek, asztrológusok, asztronómusok, alkimisták vitái, valamint személyes egzisztenciális és morális dilemmák találkoznak a *Tragédia* Kepler-jelenetében, amelynek

korhűségét a XVI. és XVII. századi kalendáriumok is igazolják.

Dukkon Ágnes kötetében önálló csoportot alkotnak azok a tanulmányok, amelyek arra világítanak rá, hogy a mai kulturális reflexek, beidegződések sok évszázados, nemritkán évezredek múlta tekintenek vissza, és keveset változtak. Legyen szó az embert sújtó testi-lelki bajok mint sorseseemények „csillagmitológiájáról” (*A betegség és az orvoslás témája a kora újkori kalendáriumokban*) vagy az idegenekkel szembeni zsigeri előítéletekről. Az utóbbit érinti az *Egy mondat az oroszokról – Irodalom és politika kapcsolatai Kelet-Európában a XVII. század derekán* című írás, amely *Az török áfium ellen való orvosság* néhány bekezdésének irodalom- és politikatörténeti háttérét vizsgálja. Zrínyi szerint illúzió a törökellenes küzdelemben más népek (például a lengyelek, németek, franciák, olaszok, spanyolok, angolok vagy az oroszok) segítségére várni. Dukkon Ágnes három forrásirányból elindulva rekonstruálja az oroszokról Magyarországon, Lengyelországban és Németországban a XVII. század közepéig kialakult (torz)képet: a korabeli kalendáriumok milyen híreket közölnek az oroszokról; a XVII. század első felének lengyel barokk epikája milyen képet fest az oroszokról; miről vallanak a korabeli diplomáciai kapcsolatok és levelezések elszórt megjegyzései, valamint ezek felhasználása a történeti munkákban. A Zrínyi-filológiát gazdagító kultúrtörténeti nyomozás során feltárul, hogy az oroszok durvaságának, elmaradottságának, műveletlenségének toposza miként gyökeresedett meg Közép-Európában. „Bár nem kevésbé érdekes tanulmányt lehetne írni arról – jegyzi meg a szerző –, hogy az egyes népek igazi értékei, kultúrájának gazdagabb árnyalatai mikor és miért maradnak inkább homályban a másik előtt, miért a rosszat veszi szárnyra a hír.”

Hasonlóan unikális témát dolgoz fel a társtanulmány: *Régi sztereotípiák, változó politikai légkörben: Oroszországról szóló híradások egy nagyszombati és egy komáromi kalendáriumban*. A szerző az 1687-re szóló, nagyszombati, latin nyelvű *Calendarium Tyrnaviense* lapjain ritkaságszámba menő közleményt talált, amely a Magyarországon ekkor még alig ismert, távoli Orosz Birodalomról szólt. Fordításban: „Hogy ez a lap üresen ne maradjon, tetszett idetenni néhány feljegyzést Moszkviáról, amelyek nem mindenki számára ismeretesek; a Monarchiának a Keresztény Országok törökök ellen létrehozott Szövetségéhez [a *Szent Ligához* – D. Á.] csatlakozása alkalmából 1686-ban.” A kalendárium harminc pontban vázolja a hatalmas ország földrajzi, etnográfiai, hatalomgyakorlási, hadviselési, vallási és egyéb sajátosságait, a végszó pedig a Birodalom társadalmi, gazdasági, kulturális és tudományos elmaradottságára utal. De mi lehetett az ismeretközlést vállaló naptárkiadó-szerkesztő forrása? Dukkon Ágnes

azt valószínűsíti, hogy a XVI. századi és korábbi események leírásához ugyanazok, amelyeket sok évtizeddel korábban Frölich Dávid is használt: Paulus Jovius és Sigismund Herberstein könyvei. Másrészt – és ez felekezeti szempontból különösen érdekes – „a jezsuita kapcsolatok révén terjedhettek információk az oroszokról a Magyar Királyságban és a Habsburg Birodalomban, talán éppen a horvát Juraj Križanić által, aki a XVII. század derekán kétszer is megjárta Oroszországot”.

Az 1711-es, magyar nyelvű, komáromi kalendárium nívója, hogy szakít a rettegett, zsarnok orosz cárok, illetve a tudatlanságban tengődő, barbár nép toposzával, és a korábbiakhoz képest kedvezőbb képet fest a Birodalomról. A Habsburg uralkodó iránt lojális naptárkiadó elítélően vélekedik Rákócziról és a kuruc felkelésről, de a fejedelem potenciális orosz szövetségéről, I. Péterről elismeréssel szól, kiemeli „a diadalmaskodó Moszka Czár” európai mintájú kultúrpolitikáját. Vajon a kiadvány szerzőjének honnét voltak naprakész információi a Nyugatra kaput nyitó, messzi országról és uralkodójáról? Dukkon Ágnes kutatásai azt bizonyítják, hogy a „XVII. század végén és a XVIII. század elején megjelent kalendáriumok orosz-ság-képének közép-európai összetevőit érdemes egy tágabb kontextusból is megvizsgálni, nevezetesen a nyugat-európai újságok híradásai alapján”. Főképp a német nyelvű lapok közöltek az Oroszországot megjárt kereskedőktől, utazóktól, diplomátáktól származó hiteles, a régi balítéleteket felülíró beszámolókat, és e hírek viszonylag gyorsan elterjedtek Európában. Ugyanakkor a korabeli újságok arról is vallanak, hogy I. Péter birodalmának gazdasági, kereskedelmi sikerei, hol udvarias diplomáciával, hol fegyverrel elért terjeszkedése nemcsak megrémítette, meg is osztotta az európai nagypolitikát és közvéleményt. Nihil sub sole novum est...

Külön szót érdemel a kötet utolsó, szerényen zárszónak nevezett írása (*A kalendáriumkutatás céljáról és hasznáról*). Szerencsésebb lett volna, ha e kiváló, mély összefüggéseket feltáró, holisztikus szemléletű szöveg a könyv elejére kerül, mert iránytűt ad a tanulmányokkal való ismerkedéshez. A kalendáriumok a jelennek szólnak, olvasója naptárt, horoszkópokat, érdekes híradásokat, anekdotákat lát. A kötet szerzője arra hívja fel a figyelmet, hogy a műfaj valódi főszereplője a megállíthatatlanul elfolyó idő, ami csillagászati kalkulációk alapján mérhető, tagolható, de érzékelése olyannyira eltérő személyenként, léthelyzetenként, korszakonként és kultúrkörönként, hogy általánosságban szinte meghatározhatatlan. Csupán főbb dimenziói jelölhetők ki, és a kora újkori kalendáriumok ezt teszik. „S ha még magasabb távlatból tekintünk erre a műfajra, azt láthatjuk, hogy az Idő három alapvető aspektusa jelen van benne: a lineáris, a ciklikus és az egyszeri, itt és most

Dukkon Ágnes
otthonában,
2024
© Dukkon
Ágnes /
L'Harmattan /
Könyvpont

Idő (az *occasio*, amely szerencseként is értelmezhető). Az első – *Kronosz* »uralma« a kronológia formájában, vagyis a Történelem, az Ember által számontartott, tudatosított Idő, a második a *ciklikus*, a napok, évszakok örök körforgása, a Természet és az égitestek meghatározta Idő, a harmadik pedig a *kairosz*, a pillanat, az egyszeri, vissza nem térő Idő, amelyet vagy megragad az ember, vagy örökre kisiklik a kezei közül.” Mindez új, hármas spektrumú megvilágításba helyezi a bemutatott-elemzett kalendáriumokat, legyen szó szabad akarat és csillaghit ellentmondásáról, betegség és orvoslás témájáról, történelmi ismeretek közvetítéséről vagy a tudós Frölich Dávid munkáiról.

*

Zárásként három megjegyzés Dukkon Ágnes tanulmánykötetének tudománytörténeti kontextusáról. Cikkek, konferenciák és stúdióbeszélgetések szólnak a tudományos könyvkiadás egyetemes válságáról a világháló, a di-

gitalizáció és a mesterséges intelligencia kreálta tartalmak korában. E kedvezőtlen tendencia ellenére *Az idő ósága...* nem ismeretterjesztő kiadvány, nem „néhány érdekesség a régi kalendáriumokról”, hanem felsőfokú szakkönyv: odafigyelést, elmélyülést vár el az olvasójától. A másik rendhagyó tényező az ismeretlen téma. Az idő és függvényében a kánon szigorúan szelektál. A köztudatban a középkor végétől a felvilágosodásig ívelő közel négyszáz év magyar irodalma ma hétfős panteon: Janus, Balassi, Károli, Pázmány, Zrínyi, Apáczai és Mikes. S lehet töprengeni, hogy híruk fennmaradását ma is olvasott műveiknek vagy csupán a kötelező tananyagnak, a nevüket viselő intézményeknek (esetleg a *Nyugat* címoldalának) köszönhetik. Dukkon Ágnes kalendáriumkötetének varázsa, hogy lapjain több száz szereplő – tudósok, csillagjósok, nyomdászok, kiadók, világjárók, reformátorok és ellenreformátorok népesítik be a régi és ma kietlennek vélt színpadot, s teszik élővé, pezsgővé a kora újkor Közép-Európájának világát. De mindez csak azt búvóli el, aki oldalról oldalra követi a szerző gondolatmenetét, és tanulmányozza ezt a korszakot.

Végül: Dukkon Ágnes jelen van írásaiban. Világnézetéről, felekezeti hovatartozásáról egyértelműen vallanak a kalendáriumok által felvetett kérdésekhez fűzött megjegyzései, magyarázatai (és egyéni nagybetűhasználata is). Mindez nem szakad el a korszaktól és az adott tanulmány tárgyától, de álláspontja hangsúlyos. Manapság az elméletek és szakkifejezések mögé rejtőző, személytelen irodalomtudomány a divatos, így alighanem lesz szakmabeli, aki ezt a kutatói-elemzői jelenlétet túlzónak találja. Csakhogy miként lehet a kötet főszereplőjéről, az időről személytelenül szólni, amikor az emberi egzisztencia legalapvetőbb kérdése: vajon létünk felett abszolút érvényű-e Kronosz uralma? A korabeli kalendáriumszerzők többsége erre személyes feleletet adott, kiváltképp Frölich Dávid, aki „a kora újkorban a bibliai látásmódot képviseli, s az asztrológiával kapcsolatos polémiákban a végső érv mindig a Teremtő szuverenitása, amely felülhaladja az általa teremtett világot annak minden összefüggésével”. Dukkon Ágnes válaszára tanulmánykötetének címe is utal, amely a késő reneszánsz költő, Rimay János versének kezdősora: „Az idő ósága nevel magas fákat...” Az utolsó strófa a keresztény remény szellemében láttatja a kimért, elmúló földi lét és az örök morális rend összefüggését.

„Bízd a jövődökre érdemed jutalmát,
Ha szolgáltad időd vékony alafát* ád,
Te az célra vigyázz, s az centrumot találd,
Ne várd halandóktúl, s az Úr Isten megáld.”

* Zsoldot (török szó)